

IMPORTANȚA CALCULUI LEXICAL ÎN EVOLUȚIA LIMBII -Influența limbii engleze-

THE IMPORTANCE OF THE LEXICAL CALQUE IN LANGUAGE EVOLUTION -The influence of the English language-

Marinela Doina DOROBANȚU, Ioana Maria DRAGOMIR

Universitatea Tehnică de Construcții București, Departamentul de Limbi Străine și Comunicare

B-dul Lacul Tei, 122-124, sector 2, București

email: ddmariena@yahoo.com, ioana_dragomir2001@yahoo.com

Abstract

The linguistic calque is currently one of the most fashionable means of vocabulary expansion. Taking into consideration the reality of globalisation, it is only natural for it to manifest itself at the linguistic level, thus feeding the Romanian vocabulary with many calqued new words, ready to express the new-imported notions. After the Slavic and French influences, it is now time for the English one to leave its mark on our language and consequently record all major economic, political, social, technical changes that take place at lexical level, primarily in terminologies, where they express new technological, administrative or business models.

Key words: *calque, loan, vocabulary, semantic, English*

Cuvinte cheie: *calc, împrumut, vocabular, semantic, engleză*

Rezultat al interferențelor lingvistice, *calcul* este un fenomen complex și interesant, aflat la granița dintre creațiile interne și mijloacele externe de îmbogățire a vocabularului. Ca procedeu extern, calcul presupune imitarea și copierea unui model străin pentru crearea de noi termeni, iar ca procedeu intern presupune alăturarea unor elemente formative indigene cu scopul de a îmbogăți semantic cuvintele deja existente. Cu ajutorul calcului se formează, așadar, cuvinte noi din materialul limbii române (rădăcini, afixe), dar după modele de structură lexicală străine. Indiferent însă de natura sa, orice calc lingvistic presupune coexistența unei structuri străine și a unor elemente lingvistice proprii în care se produce imitația.

Maria Stanciu- Istrate observa că: „apariția calculurilor într-o limbă este strâns legată de viața socială sau culturală a poporului care vorbește limba respectivă”, printre cauzele ce-i pot determina pe vorbitori să recurgă la calchiere, cercetătoarea enumerând: desemnarea unui obiect sau a unui concept nou, bilingvismul, respectul față de tradiție, dorința de popularizare a unor noțiuni noi, purismul, încercarea deliberată de îmbogățire a limbii literare prin modele străine sau preferința limbii pentru mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului. Calcul lingvistic a avut un rol major la modernizarea și îmbogățirea lexicului românesc. În istoria limbii române, perioadele productive în calculuri au coincis cu momentele importante ale reînnoirii vocabularului începând cu influența slavă, continuând cu cea franceză și ajungând până astăzi când împrumuturile sunt preponderente din limba engleză, căci dacă în secolul al XIX-lea trebuia să fii „chic”, astăzi trebuie să fii „cool”. În România de după Revoluție, engleza, ca „limbă universală” sau „de globalizare”, a fost și este utilizată ca instrument de accelerare a sincronizării și participării la economia mondială, fiind sursa multor termeni din domenii de interes general – lifestyle, travelling, limbaj sportiv, domeniile tehnice sau cele care necesită un limbaj specializat precum: IT, banking, bussines etc.

Fiecare etapă din dezvoltarea și îmbogățirea limbii române reflectă, așadar, anumite influențe lingvistice. Un calc lingvistic presupune în același timp o traducere și un împrumut. Se deosebește de împrumut prin faptul că materialul folosit este românesc - la baza oricărui tip de calc se află un model străin (cuvânt, îmbinare de cuvinte etc.), a cărui structură, respectiv mod de organizare, este reprodusă cu ajutorul materialului lingvistic autohton -, iar de traducere prin respectarea întocmai a structurii modelului, nu numai a sensului așa cum se întâmplă în cazul traducerii. Vorbind despre raportul dintre calc și împrumut, Ion Rizescu sublinia: „orice calc se poate socoti drept împrumut, căci la baza lui stă fie cuvântul, fie expresia ori sensul cuvântului din altă limbă [...]. Desigur că nu orice împrumut este un calc. Cuvintele *colhoz*, *hozrasciot*, *instructaj* intrate de curând în limbă, sau *izvor* (foarte vechi) sunt împrumuturi, căci a fost adoptat termenul din altă limbă, adică transplantat așa cum era, cu forma sa fonetică și sensul său (fără a-l traduce cu mijloacele existente ale limbii române).

Între calc și împrumut există o deosebire fundamentală, căci un cuvânt împrumutat este preluat ca atare din limba sursă și, eventual adaptat fonetic și morfologic, în vreme ce calcul reprezintă, într-un fel, un tip de traducere a structurii termenului străin, așadar, redarea, transpunerea unui cuvânt străin dintr-o limbă într-alta. Iar pentru a încheia această scurtă prezentare generală a calculului lingvistic, vom reproduce definiția sa din *DSL*: „Într-o accepție largă, prin calc se denumește procedeul de transpunere literală, exactă, a unui cuvânt semantic analizabil, a unei construcții sau numai a unui sens, dintr-o limbă A într-o limbă B, cu materialul limbii B”.

Descriind și clasificând în detaliu calcul lingvistic românesc, Theodor Hristea consideră că există trei tipuri fundamentale de calc: *lexical (semantic și de structură)*, *gramatical (morfologic și sintactic)* și *frazeologic* (cu diverse subdiviziuni) și încă unul combinat - *calcul lexico-frazeologic*. De altfel, în legătură cu clasificarea calcurilor există mai multe opinii, Cezar Apreotessei observând: „în literatura de specialitate domnește o mare diversitate de păreri în privința sferelor și a raporturilor dintre calc, împrumut și traducere, a tipurilor de calc și a clasificării lor, a terminologiei folosite cu aplicație la diferite exemple concrete. Ambiguitatea termenilor îngreunează clasificarea faptelor de limbă.” Demersul nostru nu este însă acela de a ne pierde în multitudinea de concepte cu care oprează calcul lingvistic, de aceea ne vom raporta la cele mai cunoscute și la cele mai des invocate dintre acestea. În clasificarea calculului lingvistic ne vom raporta la nivelul lingvistic la care se produce calchierea și în acest caz putem vorbi despre *calc lexical*, *calc gramatical*, la fidelitatea față de model - după acest criteriu diferențiem *calcul total* (sau *integral*) și *calcul parțial* (sau *semicalc*), la gradul de fidelitate a copiei în raport cu modelul - *calcuri perfecte*, *imperfecte* sau *aproximative* și la complexitatea unităților calchiate, situație în care se disting două tipuri de calc: *lexical și frazeologic*.

În funcție de ceea ce se „copiază” la un cuvânt străin și de elementele care ajung să îmbogățească vocabularul limbii influențate, *calcul lexical*, care se produce cu o frecvență mult mai mare decât celelalte tipuri și care face obiectul studiului de față, cunoaște două mari subtipuri: *calc lexical de structură morfematică* (imitație de formă internă sau de structură morfematică) și *calc lexical de structură semantică* (imitație de sens sau de structură semantică).

I. Calcul lexical de structură morfematică imită modul de organizare a unui cuvânt străin, se referă la cuvintele cu structură analizabilă și constă în copierea structurii morfemate a unui cuvânt străin, respectiv a modului de organizare a complexului său sonor, și redarea lui în altă limbă, în cazul nostru limba română, prin elemente formative specifice. Theodor Hristea renunță la vechea denumire de calc de structură în favoarea acesteia, adoptată și de noi, precizând: „prin morfem înțeleg și aici un termen general atât pentru rădăcină, cât și pentru afixe (în care includ prefixele, sufixele și desinențele. Este de la sine înțeles că, în procesul calchierii, sunt traduse numai acele segmente de expresie dotate cu o semnificație (adică rădăcina și afixele derivate).” La acest tip de calc modelele străine după care se creează echivalente românești sunt, de cele mai multe ori, cuvinte derivate și compuse, deci semne lingvistice cu motivație internă, cu structură ușor de

analizat și, în consecință, ușor de imitat, preferabile împrumutului lexical propriu-zis, care ridică în primul rând problema adaptării lui la sistemul limbii care împrumută.

Majoritatea lucrărilor de specialitate folosesc ca material ilustrativ exemple în special din limba franceză, dar luând în considerare faptul că astăzi fenomenul globalizării este asociat în mod direct cu spațiul american limba engleză reprezintă o sursă nelimitată și în domeniul calcurilor lingvistice (îndeosebi în ceea ce privește terminologiile):

- **terminologie bancară:** *client final* (după engl. *end client*), *ofițer de risc* (după engl. *risk officer*), *ofițer operațiuni* (după engl. *operating officer*); *buletin financiar* (după engl. *financial bulletin*), *cont curent* (după engl. *current account*);

- **terminologie economică:** fonduri structurale (după engl. *structural funds*), preplătit (după engl. *prepaid*), jucător activ (după engl. *active player*);

- **terminologie medicală:** *valvă aortică* (după engl. *aortic valve*), *terapie cognitivă* (după engl. *cognitive therapy*);

- **terminologie administrativă:** *a regulariza* (după engl. *to regulate*), *controlul calității* (după engl. *quality control*), *membriu finanțator* (după engl. *financing member*), *resurse umane* (după engl. *human resources*), *ofițer resurse umane* (după engl. *human resources officer*), *relații cu publicul* (după engl. *public relations*), *a instituționaliza* (după engl. *to institutionalise*); *calificare academică* (după engl. *academic qualification*), *cultură organizațională* (după engl. *organisational culture*);

- **terminologie sportivă:** *tabelă de scor* (după engl. *scoreboard*), *linie de start* (după engl. *start line*);

- **terminologie informatică:** *unitate centrală de procesare* (după engl. *central processing unit*), *ferastră* (după engl. *window*), *intelență artificială* (după engl. *artificial intelligence*);

- **terminologie profesională:** *profesor asociat* (după engl. *associated professor*), *manager de proiect* (după engl. *project manager*), *ofițer de credite* (după engl. *credit officer*);

- **terminologie tehnică:** *linie de producție* (după engl. *production line*), *biocarburant* (după engl. *bio fuel*); *bandă conveioare* (după engl. *conveyor belt*);

- **terminologie artistică:** *director de scenă* (după engl. *stage director*), *designer de costume* (după engl. *costume designer*), *designer grafic* (după engl. *graphic designer*);

- **terminologie comercială:** *produs ecologic* (după engl. *ecological product*), *piață recepționeră* (după engl. *acceptance market*), *avantaj absolut* (după engl. *absolute advantage*), *economie de piață* (după engl. *markt economy*).

- **terminologie meteorologică:** *punct de rouă* (după engl. *dewpoint*), *prognoză imediată* (după engl. *nowcasting*).

Sub influența globalizării, unii dintre acești termeni au ajuns să înlocuiască termeni deja existenți în limba, cu care se află în relație de sinonimie totală sau parțială: *designer de costume/costumier*, *director de scenă/scenograf*, *profesor asociat/profesor colaborator*, *manager de proiect/coordonator de proiect*, *resurse umane*---. Restul termenilor au apărut în urma necesității de a denumi realități noi, iar prezența lor în presă și în viața de zi cu zi reprezintă dovada faptului că au depășit granițele strictei specializări și tind să pătrundă în varianta standard a limbii: *resurse umane*, *ofițer de credite* etc.

Tot în categoria calcurilor intră și compusele formate prin abreviere la inițiale sau la fragmente de cuvinte. O parte dintre ele pot fi discutate în cadrul calculului lexical de structură, întrucât la baza formării lor au funcționat modele străine:

- *F.M.I.* „Fondul Monetar Internațional ” (după engl. IMF, ”International Monetary Fund”);

- *O.M.C.* „Organizația Mondială a Comerțului” (după engl. WTO ”World Trade Organization”);

- *O.N.U.* Organizația Națiunilor Unite (după engl. UNO/UN ”United Nations Organisation”).

▪ *ONG* „organizație non-guvernamentală” (după engl. NGO ”Non-governmental organization”).

II. *Calcul lexical de structură semantică* (numit și *împrumut parțial*) reprezintă adoptarea de către cuvântul românesc a unui împrumut de sens, care nu trebuie confundat cu împrumutul lexical propriu-zis. Spre deosebire de acesta, calculul semantic atribuie un sens nou unui cuvânt vechi deja existent într-o limbă, sub influența corespondentului semantic străin care îl conține și care are, totodată, și sensul tradițional al cuvântului autohton. Aceasta înseamnă că termenul influențat și cel după care se calchiază trebuie să aibă măcar un sens comun, care constituie „axul”, prin intermediul căruia se efectuează transferul sensului pe care modelul îl are în plus față de cuvântul care îl imită. Fenomenul se produce, evident, între cuvintele polisemnatice și, ca și în cazul calculului lexical de structură morfematică, cele mai multe calcuri semantice au caracter neologic. În limba română contemporană, calcurile semantice după cuvinte englezești sunt foarte numeroase:

- *mentenanță*, s.f. cu sensul de „întreținere” (după engl. *maintenance*);
- *locație*, s.f. cu sensul de „loc” (după engl. *location*);
- *atașament*, s.n. cu sensul de „anexă” (după engl. *attachment*);
- *motivație*, s.f. cu sensul de „motivare” (după engl. *motivation*);
- *cârțiță*, s.f. cu sensul de „spion infiltrat” (după engl. *mole*);
- *imagine*, s.f. cu sensul de „percepție publică” (după engl. *image*);
- *provocare*, s.f. cu sensul de „dificultate de învins” (după engl. *challenge*);
- *uliu* s.m. cu sensul de „personalitate oficială cu spirit belicos” (după engl. *hawk*);
- *autosuficient*, -ă, adj. cu sensul de „autonom” (după engl. *self-sufficient*);
- *patetic*, -ă, adj. cu sensul de „jalnic” (după engl. *pathetic*);
- *determinat*, -ă, adj. cu sensul de „hotărât” (după engl. *determined*);
- *domestic*, -ă, adj. cu sensul de „intern, propriu unui stat” (după engl. *domestic*);
- *a escalada*, vb. cu sensul de „a amplifica” (după engl. *to escalate*);
- *a emfatiza*, vb. cu sensul de „a sublinia” (după engl. *to emphasize*);
- *a instituționaliza*, vb. cu sensul de „a interna” (după engl. *to institutionalize*);
- *a asigna*, vb. cu sensul de „a desemna” (după engl. *to assign*);
- *a aplica*, vb. cu sensul de „a candida”, „a solicita”, „a depune cerere” (după engl. *to apply*);
- *a apela*, vb. cu sensul de „a efectua un apel”, „a suna” (după engl. *to dial*);
- *a lansa* (un proiect, o acțiune), vb. cu sensul de „a pune în circulație”, „a difuza”, „a face cunoscut” (după engl. *to launch*);
- *a agreea*, vb. cu sensul de „a fi de acord” (după engl. *agree*);

În afară de exemplele sus-menționate, aproape împământenite în vocabularul presei și al majorității vorbitorilor aparținând mediului mediu de cultură, întâlnim și calcuri mai noi, care, fără a fi răspândite, tind să pară greșeli de exprimare:

- *dans teatral* în loc de *dans de teatru*;
- *școală dramatică* în loc de *școală de teatru*;
- *a face sens* în loc de *a avea sens*.

La *calcul lexical* se adaugă și *calcul frazeologic*, care constă în traducerea integrală (*calcul frazeologic integral*) sau parțială (*calcul frazeologic parțial*) a unor unități frazeologice din alte limbi. Din categoria unităților frazeologice fac parte (în principal): *expresiile* și *locuțiunile*, *îmbinările uzuale*, precum și *formulele* și *clișeele internaționale*. Și la acest capitol, multe exemple provin din limba engleză:

- *axa răului* (după engl. *axis of evil*);
- *a trage sfori* (după engl. *to pull strings*);
- *Carte Albă* (după engl. *White Paper*);
- *câine de pază* (după engl. *watchdog*);

- *clasă de mijloc* (după engl. *middle class*);
- *corectitudine politică* (după engl. *political correctness*);
- *cortină de fier* (după engl. *iron curtain*);
- *discriminare pozitivă* (după engl. *positive discrimination*);
- *foaie de parcurs* (după engl. *road map*);
- *foc prietenesc* (după engl. *friendly fire*);
- *Fratele cel Mare* (după engl. *Big Brother*);
- *gulere albe* (după engl. *white collars*);
- *guvern din umbră* (după engl. *shadow government / cabinet*); *lider de opinie* (după engl. *opinion leader*);
- *mijloace de comunicare în masă* (engl. *mass-media of communication*);
- *piață gri* (după engl. *grey market*);
- *piață neagră* (după engl. *black market*);
- *pierderi colaterale* (după engl. *colateral damages*);
- *primă doamnă* (după engl. *first lady*);
- *principiul dominoului* (după engl. *domino effect*);
- *război rece* (după engl. *cold war*);
- *spălarea banilor* (după engl. *money laundering*);
- *state-tâlhar* (după engl. *rogue states*);
- *Unchiul Sam* (după engl. *Uncle Sam*);
- *economie de piață* (după engl. *market economy*);
- *poștă electronică* (după engl. *electronic mail*);
- *agent economic* (după engl. *economic agent*);
- *bursă de valori* (după engl. *stock market*);
- *moțiuni de cenzură* (după engl. *motion to censure*);
- *bancrută frauduloasă* (după engl. *bankruptcy fraud*);
- *șomaj tehnic* (după engl. *technical unemployment*);
- *buletin de știri* (după engl. *news bulletin*);
- *buletin de vot* (după engl. *voting bulletin*) etc.

Asemenea combinații lexicale se află, de fapt, la granița dintre unități frazeologice și îmbinări lexicale libere, de aceea unii autori le mai numesc și *semifrazeologisme*.

În era globalizării, influența limbii engleze este un fenomen internațional (nu doar european, ci și mondial) apărut în urma necesității de a desemna realități extralingvistice noi. Lucrarea de față este motivată de creșterea semnificativă a ponderii influenței engleze în terminologia românească, în contextul general al „invasiei” de anglicisme și americanisme. Aflat la intersecția creațiilor interne și a împrumuturilor, calcul lingvistic, frecvent utilizat în presă, contribuie substanțial la îmbogățirea lexicului românesc. Căci, așa cum subliniază Adriana Stoichițoiu-Ichim, „Motivația calcurilor este dată, de cele mai multe ori, de intenția jurnalistului de a asigura accesibilitatea mesajului pentru publicul românesc, fără a renunța la valențele expresive, evocatoare ale termenului englezesc”.

BIBLIOGRAFIE

1. Apreotesei, Cezar, *Observații asupra tipurilor și a clasificării calcurilor lingvistice*, în AUT, seria *Științe filologice*, IV, 1966.
2. Bidu-Vrânceanu, Angela et al., *Dicționar de științe ale limbii*, București: Editura Nemira, 2001.
3. Rizescu, Ion, *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, București: Editura Academiei, 1955.
4. Hristea, Theodor, *Probleme de etimologie (Studii. Articole. Note)*, București: Editura Științifică, 1968.
5. Hristea, Theodor, *Sinteze de limba română*, București: Editura Albatros, 1984.

6. Hristea, Theodor, *Tipuri de calc în limba română*, în LL, nr. 3-4, 1997.
7. Moroianu, Cristian, *Un aspect al calcului lingvistic în limba română*, preluat de la adresa: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/30.pdf> (consultat la data de 19.02.2010).
8. Stanciu-Istrate, Maria, „Unele aspecte ale calcului în limba română”, în *Lucrările Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului*, Suceava, 1999, *Limbaje și comunicare*, vol. al IV-lea, Suceava, 2000.
9. Stanciu-Istrate, Maria, *Calcul lingvistic în limba română*, București: Editura Academiei Române, 2006.
10. Stoichițoiu- Ichim, Adriana, *Influența engleză în terminologia politică a românei actuale*, preluat de la adresa: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/24.pdf> (consultat la data de 19.02.2010).